

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр)

Віталій Нагірний

ДВА ГАЛИЧІ: ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ДИСКУСІЇ ХІХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена розгляду наукової полеміки, яка розгорілася в середині ХІХ століття в середовищі львівських істориків навколо розташування та політичного статусу Галицького князівства (королівства). Початок цієї дискусії поклала оригінальна концепція Августа Беловського про існування двох Галичів – один з яких мав бути центром Галицького королівства, що розташовувалося на території сучасної Словаччини (ХІ–ХІІ ст.), а другий – центром Галицького князівства на Прикарпатті (середина ХІІ–ХІІІ ст.). Дана концепція зустріла гостру критику з боку Антонія Петрушевича, який переконливо висловився на користь існування тільки одного Галича, який розташовувався над Дністром і був столицею Галицького князівства у ХІІ–ХІІІ ст.

Ключові слова: Август Беловський, Антон Петрушевич, Галич, Галицьке князівство.

У наш час ніхто вже не сумнівається в тому, де знаходилися княжий Галич і Галицьке князівство. Однак у середині ХІХ століття проблема локалізації міста Галич, а інколи й цілого Галицького князівства (а також його політичний статус) викликала чимало труднощів. Дослідники висували різноманітні гіпотези, часом зовсім фантастичні. Автором однієї з таких концепцій був польський історик зі Львова Август Беловський*.

Свої погляди на історію й місцезнаходження давнього Галича та Галицького князівства (королівства) А.Беловський представив у ряді статей, насамперед у працях “Королівство Галичини” [9] та “Галицько-Володимирське князівство, пізніше королівство” [8; див. теж: 10, s.379–380, 388]. Найбільш оригінальна частина концепції львівського історика представлена в першій зі згаданих робіт. Подамо в загальних рисах суть його концепції.

Розпочинаючи наукові роздуми над історією Галича, А.Беловський насамперед підняв питання – чи титул “Rex Galiciae”, який у ХІІ столітті появляється в титулуванні угорських Арпадів, насправді відносився до Галицької землі? Відповідь історика на це питання однозначна: “... Титул Rex Galiciae, який спочатку прийняли угорські королі, з нашим наддністрянським Галичем не пов’язаний жодним чином і має свій цілком окремих початок” [9, s.4]. На такий висновок історика наштовхнув розгляд перших згадок про Галич у руських джерелах і згадки титулу “Rex Galiciae” в угорських грамотах. Опираючись на дані Іпатіївського літопису, який уперше згадує про Галич із 1141 р., А.Беловський ствердив, що місто над Дністром не могло стати важливим політичним центром раніше, ніж у середині ХІІ століття [9, s.6]. Проте, з грамоти угорського короля Стефана ІІ довідуємося, що правителі Угорщини вже 1124 р. володіли титулом “Gallitiae ... Rex” [9, s.7]. Оскільки наддністрянський Галич у той час не був столицею королівства, ані навіть князівства, то, як ствердив А.Беловський, згаданий у дипломі Стефана ІІ титул не міг відноситись до сучасної Галичини. На підставі цього дослідник

* Август Беловський (August Bielowski) народився 27 березня 1806 р. у с. Креховичі Долинського повіту (сучас. Рожнятівський район Івано-Франківської області) у польській шляхетській родині. Навчався в гімназії в Станіславові (1813–1815) та василіанській гімназії в Бучачі (1815–1823). 1823 р. (за іншими даними, 1829 р.) вступив до університету Яна Казимира у Львові, де вивчав право і філософію. Брав участь у повстанні 1831 р. У 1830-х рр. був одним із лідерів польського літературного руху в Галичині, що зумовило його арешт і ув’язнення (1834–1836). Після звільнення продовжив навчання й закінчив Львівський університет і Торгівельну Академію. Працював скриптором (з 1845 р.), куратором (з 1851 р.) та директором (з 1869 р.) Національного закладу ім. Оссолінських у Львові. Був редактором видань “Biblioteka Ossolińskich” (1862–1869) та „Monumenta Poloniae Historica” (1864–1876), членом Польської Академії Умеєтності (з 1872 р.). Помер у ніч з 11 на 12 жовтня 1876 р. у Львові. [Детальніше про життя і творчість А.Беловського див.: 13, s. 313–325; 18, s. 58–59].

дійшов цікавого висновку, що в XII столітті, поряд із Галицьким князівством на Прикарпатті, котре тільки починало формувати свою територію й устрій, існувало також Галицьке королівство [9, s.7]. Однак далі перед істориком повстало питання – де шукати це “Галицьке королівство”?

Відповідь, яку А.Беловський дав на поставлене вище запитання, надзвичайно оригінальна – історик запропонував розмістити Галицьке королівство на території сучасної Словаччини. Дослідник розмірковував так: словацькі землі ще в IX–X століттях називалися “Руссю”, а словацька мова – це колишня руська мова [9, s.9–11]; у латиномовних джерелах для означення руських земель часто вживалась назва “terra Slavorum”, що може означати тільки Словаччину [9, s.9]; саме на тих землях (між річками Моравою і Вагом) проживало колись плем’я ругів, яке пізніше злилося зі слов’янами й від нього словацькі землі почали називатись Rugia, Ruzya або Русь [9, s.9–10]; арабський географ аль Ідрісі у своїй “Книзі розради для того, хто прагне подорожувати по областях” називає два Галичі – назва одного з них розпочинається з латинської літери “G”, а другого – з літер “Gh”; аль Ідрісі подає загалом достовірну інформацію про географію Європи, тому немає підстав відкидати його дані про існування двох Галичів; оскільки арабський учений чітко вказав, що один із Галичів знаходиться на Русі, а сама Русь мала охоплювати територію Словаччини, то і Галич мусив знаходитися на словацьких землях [9, s.21]; у Словаччині, над річкою Тугар (Tugar), яка впадає в ріку Лосонч (Losacz), знаходиться невелика місцевість (станом на 1860-ті рр. вона налічувала 198 будинків і 430 жителів), яку словаки називають Halič, а угорці Gacs; це невелике поселення й було в старовину Галичем – центром Галицького королівства [9, s.24]. Дослідник також зробив спробу визначити кордони цього королівства. На його думку, на сході й півночі вони проходили в горах, а на заході простягалися до річки Шайо (Sajo), яка розділяла Галицьке й Угорське королівства [9, s.25]. Серед найбільших міст, що знаходилися під контролем Галича, були Салис (Salis), який А.Беловський ідентифікував як Шариш (Sarysz) над річкою Ториса (Torysa); Модор (Modog) на словацько-польському прикордонні, і Нітра (Nitra) на заході королівства [9, s.25].

Будучи твердо переконаним в існуванні двох Галичів, Август Беловський намагався також відтворити історію “відкритого” ним королівства. Її перебіг, згідно з переконанням автора, був таким: розташоване на словацьких землях Галицьке королівство існувало вже в середині XI століття, в той час як на “Покутті ще кочували печеніги” [9, s.24]; у другій половині цього століття в словацькому Галичі правив Мстислав, етнічний поляк, який титулувався “руським князем”; Мстислав видав свою дочку за Володислава, сина угорський короля Бели I, а після смерті Мстислава Галич перейшов до його зятя [9, s.23]; Володислав володів королівством до 1077 р., після чого зайняв угорський трон і Галицьке королівство тимчасово було приєднане до володінь Арпадів [9, s.24]; у 1113 р. було укладено династичний шлюб між малолітніми Борисом, сином Коломана та Евфимії (дочки Володимира Мономаха), який відбувся в Галичі; тоді ж Бориса короновано галицьким королем, що привело до відновлення королівства [9, s.26]; у 1123 р. Борис став на чолі невдалої змови проти старшого брата, унаслідок чого втратив королівство, яке перейшло під владу Стефана II [9, s.28]; допомога польського князя Болеслава Кривоустого дозволила Борису повернути собі галицький трон, але вже 1135 р. новий угорський король Бела II знову виганяє Бориса [9, s.32–41]; у середині XII претензії до Галича починає висловлювати Коломан Борисович, який близько 1185 р., з допомогою краківського князя Казимира Справедливого, утверджується в Галицькому королівстві [9, s.42–43]; правління Коломана було нетривалим – він був отруєний галицькими міщанами невдовзі після зайняття трону [9, s.43]; після смерті Коломана Казимир Справедливий організував черговий похід на Галич і посадив у ньому Володимира Мстиславовича, наймолодшого брата Коломана; у 1193 р. між Казимиром та Белою III був укладений договір, згідно з яким Галицьке королівство було включене до складу володінь Арпадів і

стало частиною Угорського королівства; саме тому в титулатурі Бели III, а пізніше й Андрія II появився титул “Rex Galatiae” [9, s.43]. На цьому, згідно з А.Беловським, закінчилась історія Галицького королівства, розташованого на території Словаччини.

Концентруючи свою увагу на історії Галицького королівства в словацьких землях, А.Беловський не заперечував існування Галицького князівства на Прикарпатті. Однак, на його думку, воно появилось не раніше 1140-х рр. й аж до кінця XII століття залишалось удільним князівством, яке не відіграло помітної ролі й залишило мало слідів в історичних джерелах [8, s.2–10].

Підводячи підсумки, Август Беловський стверджував: назва Галичина в різні періоди охоплювала зовсім різні території, які не мали нічого спільного між собою; в XI–XII століттях існувало Галицьке королівство, розташоване на словацьких землях зі столицею в Галичі над річкою Тугар; у самому кінці XII й на початку XIII століття на історичну арену виходить Галич над Дністром, який після об’єднання його з Володимиром у часи правління Романа Мстиславовича став столицею Галицько-Володимирського князівства; крім двох синів Андрія II – Коломана та Андрія – жоден інший угорський правитель не був королем прикарпатської Галичини; усі інші угорські правителі, які вживали титул “Rex Galicidae”, володіли Галицьким королівством у теперішній Словаччині [8, s.25–27].

Необхідно відмітити, що представлена Августом Беловським концепція була не першою з висловлених ним концепцій, які не мали нічого спільного з історичною реальністю. Ще більш суперечливою була його теза про адриатичне походження слов’янських племен із-над Вісли, у тому числі племен із русько-польського пограниччя [див.: 11]. Очевидно, це було наслідком відсутності фахової історичної підготовки в польського дослідника.

Однак, якщо остання зі згаданих концепцій А.Беловського зустріла гостру критику з боку Юліана Бартошевича, Кароля Шайноха та Йоахима Лелевеля [див.: 6], то оригінальна концепція Августа Беловського про існування двох Галичів зустріла, в цілому, позитивну оцінку в середовищі сучасних йому польських істориків [7, №317, s.171, №318, s.181; 14, s.514, przyp.56–58; 17, s.233; 20, s.319]. Однак вона так і не була прийнята в історичній літературі. У російській історіографії вона залишилася фактично не поміченою [див.: 4], а українські галицькі історики сприйняли її критично. Уже 1865 р. появилася праця Антона Петрушевича* “Было-ли два Галичи...”, повністю присвячена спростуванню концепції А.Беловського [3].

У своїй праці А.Петрушевич зазначив, що вся концепція А.Беловського про існування так званого “Словацко-галицького князівства” побудована на підставі “весьма шатких свідчень Угорско-польской хроники” і “Хроніки Богухвала”. Він справедливо зазначив, що жодне із цих джерел не дає підстав уважати, що існувало два Галичі, оскільки в них увесь час згадується тільки одне місто з такою назвою, тобто Галич над Дністром. Так само й інші польські, угорські та чеські середньовічні джерела згадують тільки один Галич [3, с.31]. Таким чином, А.Петрушевич уважав, що основні джерела, на які опирався А.Беловський, не витримують критики й не дають підстав для твердження про існування словацького Галича [3, с.31–33].

* о. Антон Петрушевич народився 18 січня 1821 р. у с. Добряни Стрийського повіту. Навчався в гімназії отців-домініканців у Львові (1833–1839) і на Теологічному факультеті Львівського університету (1841–1847). Церковний та громадсько-політичний діяч, співзасновник Головної Руської Ради 1848 р., учасник Собору Руських учених, співпрацював із Галицько-Руською матицею, Народним Домом, Ставропігійським інститутом. У 1861–1877 рр. був послом до Галицького Сейму, а в 1873–1878 рр. – до Австрійського парламенту. Член Польської Академії Умеєтності (1872) і Петербурзької академії наук (1904), почесний член Бухарестської академії, член Імператорського археологічного товариства в Москві, член Чеської Матиці, почесний доктор історії Київського та Одеського університетів. Помер 23 вересня 1913 р. у Львові. [Детальніше про життя і творчість А.Петрушевича див.: 2].

Історик розглянув також свідчення арабського географа аль Ідрісі, котрий згадував про дві Русі й два Галичі, які він розмістив у двох секціях шостого клімату. А.Петрушевич погоджувався з тим, що аль Ідрісі дійсно писав про дві Русі. Але, на думку дослідника, одна з них – це північна Русь, а друга – південна – розташована по сусідству з Угорщиною й Болгарією (Гетулією), тобто в нижньому Подунав'ї. Відповідно, один Галич лежав на півночі й під ним необхідно розуміти Галич над Дністром, а друге місто з такою назвою треба шукати не на заході в словацьких землях, а на півдні. І цим другим Галичем був не Halič/Gacs у словацьких землях, а Галич над Дунаєм, тобто Малий Галич, сучасне румунське місто Galacz [3, с.37].

Основна частина праці А.Петрушевича присвячена дискусії з А.Беловським навколо історії так званого “Словацко-галицького князівства”. Передусім дослідник провів аналіз “Угорсько-польської хроніки” й підтвердив висновок, зроблений ще Йоахимом Лелевелем [15, s.61–62] про те, що фрагмент хроніки, у якому розповідається про “галицькі події” (одруження дочки “першого галицького правителя” Мстислава із Владиславом, сином угорського короля Бели I), відноситься не до подій XI століття, які мали місце на території теперішньої Словаччини, а до подій другого-третього десятиліть XIII століття й пов'язаний із договорами між угорським королем Андрієм II та галицьким князем Мстиславом Мстиславовичем. У ньому герцога Андрія, сина Андрія II, помилково названо Володиславом, сином Бели I [3, с.28, 30–31]. Найновіші дослідження польських істориків показують, що зроблений Й.Лелевелем і підтверджений А.Петрушевичем висновок є раціональним [12, s.23–24].

Таким же безпідставним дослідник уважав так зване “галицьке правління” Бориса Коломановича, нібито одруженого з Юдитою, дочкою Болеслава Кривоустого [3, с.31–33]. Він розкритикував А.Беловського за те, що той узагалі не взяв до уваги працю Адама Нарушевича, який ще на початку XIX століття зазначав, що в “Хроніці Богухвала” йдеться про коронацію галицьким королем Коломана, а не Бориса Коломановича, а сам фрагмент “Хроніки” найвірогідніше “належав до пізніших часів, тобто до Лешка Білого” [16, s.363, рзур.143]. Таким чином, А.Петрушевич уважав, що немає підстав говорити про “галицького короля” Бориса Коломановича [3, с.32–33].

Чергова частина праці А.Петрушевича спростовувала тезу про правління в словацькому Галичі Коломана (близько 1185 р.) і його брата Володимира, який нібито помер перед 1193 р., після чого “Словацко-галицьке князівство” мало бути приєднане до Угорщини [3, с.34–37]. Посилаючись на “Хроніку” Яноша Турочі, якому були добре відомі Борис і його син Коломан, але який жодним словом не згадав про їхнє правління в Галичі, А.Петрушевич спростував і це твердження А.Беловського [3, с.34–35]. А що стосується так званого “останнього словацько-галицького князя Володимира Мстиславовича”, то А.Петрушевич справедливо писав, що це не хто інший як Володимир Ярославович, син Осмомисла, який правив у Галичі до 1198 р. і був останнім легітимним представником династії Ростиславовичів. Таким чином, він не мав нічого спільного з Володимиром Мстиславовичем, як твердив А. Беловський, оскільки цей князь помер ще в 1173 р. [3, с.37].

Підсумовуючи, Антоній Петрушевич робить висновок: “Такъ оканчиваемъ наше возраженіе противу мнимому открытію г. Бѣлѣвскимъ Словацко-галицкаго Князѣства, о котораго существованіи въ закарпатской сторонѣ нѣтъ достовѣрныхъ и не оспоримыхъ историческихъ свидѣтельствъ” [3, с.37]. Аргументи, висловлені А.Петрушевичем, виявилися повністю переконливими, унаслідок чого концепція А.Беловського не залишила помітного сліду в історіографії. Починаючи із другої половини 60-х рр. XIX століття, як українські, так і польські історики не вдавалися більше до полеміки з поглядами А.Беловського, уважаючи їх такими, які не відповідають історичній реальності [1, с.407–504; 5, s.63; 18, s.13, 166].

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – Т. 2. – К., 1992; Т. 3. – К., 1993 [перше видання – Львів, 1905].
2. Королько А. З. Громадсько-політична та наукова діяльність Антона Петрушевича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / А. З. Королько ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2002.
3. Петрушевич А. Было-ли два Галичи, княжескии города, одинъ въ Угорско-словацкой области, а другой по сю сторону Карпатъ надъ Днѣстромъ, или нѣшь? Критико-историческое разсуждение / А. Петрушевич // Науковий Сборник издаваемый Литературным Обществом Галицко-Русской Матицы. – Львов, 1865. – Вып. 1. – С. 24–49.
4. Пташицкий С. О литературной и ученой деятельности Августа Беловского / С. Пташицкий // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1877. – Т. 194. – С. 115–148.
5. Balzer O. Genealogia Piastów / O. Balzer. – Kraków, 1895 [репринт: Kraków, 2005].
6. Bartoszewicz J. O pomysłach historycznych Augusta Bielowskiego / J. Bartoszewicz. – Warszawa, 1852.
7. Bartoszewicz J. Przegląd piśmienniczy. Biblioteka Ossolińskich / J. Bartoszewicz. – Poczet Nowy ; Lwów, 1862 r. – Królestwo Galicyi, przez Augusta Bielowskiego (t. I, str. 1–143) // Tygodnik Ilustrowany. – 1865. – Т. 12, № 317. – 9–21 października. – S. 171; № 318. – 16–28 października. – S. 181.
8. Bielowski A. Halicko-Włodzimierskie księstwo, później królestwo / A. Bielowski // Biblioteka Ossolińskich. – 1864. – Т. 4. – S. 1–27.
9. Bielowski A. Królestwo Galicji (o starym księstwie halickim) / A. Bielowski // Biblioteka Ossolińskich. – 1862. – Т. 1. – S. 1–43.
10. Bielowski A. Starodawne halickie grody. Cz. I : Starodawny Dźwinogród; skreślił Bazyli Ilnicki. Lwów 1861 (str. 23 z mapą). Cz. II : Starodawny Lwów (od roku 1250–1350) / opisał Izidor Szaraniewicz. Lwów 1862 (str. 118 z dwoma mapami) / A. Bielowski // Biblioteka Ossolińskich. – 1862. – Т. 1. – S. 378–391.
11. Bielowski A. Wstęp krytyczny do dziejów Polski / A. Bielowski. – Lwów, 1850.
12. Grzesik R. Książę węgierski żonaty z córką Mściława halickiego. Przyczynek do problemu czasu i miejsca powstania Kroniki węgiersko-polskiej / R. Grzesik // Kwartalnik Historyczny. – R. 102. – 1995. – Z. 3–4. – S. 23–35.
13. Kiętrzyński W. August Bielowski / W. Kiętrzyński // Ateneum. – 1877. – Т. 2. – № 4. – S. 313–325.
14. Kronika węgiersko-polska / oprac. S. Pilat // Monumenta Poloniae Historica. – Lwów, 1864. – Т. 1. – S. 485–515.
15. Lelewel J. Polska wieków średnich. T. I / J. Lelewel. – Poznań, 1846 [перше видання – 1809].
16. Naruszewicz A. Historia narodu polskiego. T. 3 / A. Naruszewicz. – Warszawa, 1803.
17. Rzut oka na niektóre dzieła w języku polskim, wydane w przeszłym i bieżącym roku (Ciąg dalszy) // Przegląd Europejski. – R. 1. – 1863. – № 4. – S. 231–240.
18. Semkowicz W. Bielowski August (Augustyn) (1806–1876) / W. Semkowicz // Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1936. – Т. 2. – S. 58–59.
19. Szaraniewicz I. Die Hypatios-Chronik, als Quellen-Beitrag zur österreichischen Geschichte / I. Szaraniewicz. – Lemberg, 1872.
20. Szujski J. August Bielowski, † 12 października 1876 r. / J. Szujski // Przegląd Polski. – R. 11. – 1876. – Z. 5. – S. 317–320.

Статья посвящена рассмотрению научной полемики, которая разгорелась в середине XIX века среди львовских историков по поводу географического положения и политического статуса Галицкого княжества (королевства). Начало дискуссии положила оригинальная концепция Августа Беловского о существовании двух Галичей – один из которых должен был быть центром Галицкого королевства, которое находилось на территории современной Словакии (XI–XII вв.), а другой – центром Галицкого княжества на Прикарпатье (середина XII–XIII вв.). Эта концепция встретила острую критику со стороны Антония Петрушевича, который убедительно показал, что существовал только один Галич, расположенный над Днестром, который был столицей Галицкого княжества в XII–XIII вв.

Ключевые слова: Август Беловский, Антон Петрушевич, Галич, Галицкое княжество.

The article deals with the scientific controversies that erupted in the mid-nineteenth century, Lviv, among historians about the geographical position and political status of the Galician Principality (Kingdom). Start the discussion put the original conception of August Belovsky about the existence of two Galichs – one of which was to be the center of Galician kingdom, which was located on the territory of present-day Slovakia (XI–XII cc.), and the other – the center of Galician principality on the Carpathian region (the middle of XII–XIII centuries.). This concept has met with sharp criticism from Anthony Petrushevych, who convincingly showed that there was only one Galich, located on the Dniester, which was the capital of the principality of Galich in XII–XIII centuries.

Key words: August Belovsky, Anthony Petrushevych, Galich, Galician Principality.